

Smjernice
za
prikup informacija s online platformi

Lipanj 2024.

Sadržaj

Uvod

Ključni pojmovi

Povjerenje u medije i institucije nasuprot društvenih mreža

Identifikacija pouzdanih izvora

Evaluacija sadržaja

Istraživanje i temeljitost

Zaključak

Uvod

Suvremeni svijet obilježen je kao vrijeme digitalnog doba u kojem se informacije šire izuzetno brzo, ne poznajući vremenske i geografske granice. Globalna povezanost rezultira brojnim prednostima i mogućnostima, međutim, pojavljuju se i izazovi poput borbe protiv dezinformacija i lažnih vijesti. [Istraživanja](#) pokazuju kako povjerenje u tradicionalne medijske organizacije iz godine u godinu kontinuirano i rapidno opada. Lažne vijesti, misinformacije i dezinformacije imaju ozbiljne i destruktivne posljedice na sve aspekte društva, što dovodi do pojave informacijskog poremećaja, otežavajući identifikaciju i distinkciju vjerodostojnih od obmanjujućih informacija, što predstavlja jedan od ključnih izazova za informirano građanstvo i demokratske procese.

Pretraživanje informacija na internetu i društvenim mrežama predstavlja plodno tlo za razvoj i širenje dezinformacija i lažnih vijesti. Suzbijanje dezinformacija i osiguravanje kvalitetnog okruženja za plasiranje i provjeru informacija odgovornost je svakog dionika koji sudjeluje u procesima informiranja i razmjene informacija.

Prilikom pretraživanja i prikupljanja informacija s online platformi javnost, službene osobe, mediji, novinari i istraživači trebali bi u svom svakodnevnom radu i djelovanju slijediti određene smjernice kako bi osigurali točnost informacija, odnosno da informacije koje dobiju budu istinite i pouzdane. U uspješnoj identifikaciji istinitih informacija potrebne su smjernice koje pružaju okvir za siguran i odgovoran pristup prikupljanju informacija s online platformi, pritom osiguravajući da se istinitost i pouzdanost informacija postavlja kao prioritet za sve korisnike interneta bez obzira na njihovu ulogu ili status.

Smjernice trebaju pružiti okvir za siguran i odgovoran pristup prikupljanju informacija, osiguravajući da istinitost i pouzdanost informacija bude prioritet za sve korisnike interneta, bez obzira na njihovu ulogu

ili status. Takav pristup ne samo da pomaže u borbi protiv dezinformacija, već i jača povjerenje u medijske, javne i državne institucije, što je ključno za zdravo i informirano društvo.

Ključni pojmovi

Dezinformacija¹ – „dokazivo lažnu ili obmanjujuću informaciju koja je smišljena, iznesena i širi se radi stjecanja ekonomske koristi ili namjernog zavaravanja javnosti te koja može naškoditi javnom interesu“

Lažne vijesti² – „objave i članci temeljeni na lažnim informacijama, upakiranim da izgledaju kao vijest, s ciljem da zavaraju čitatelje radi financijske, ideološke ili druge dobiti“

Misinformacije³ – „pogrešne, lažne ili obmanjujuće informacije koje dospiju u javni prostor i njime se šire bez loše namjere, već zbog nečije naivnosti, nedovoljnog znanja, nedovoljne provjere, brzine, straha i drugih razloga koji nisu povezani s namjernim ostvarivanjem koristi i uzrokovanjem štete“

Deepfakes⁴ – „manipulacija ili umjetno generiranje (sinteza) audio, video ili drugih oblika digitalnog sadržaja kako bi se stvorio dojam da se određeni događaj dogodio ili da se netko ponašao ili izgledao drugačije nego što zapravo jest“

Malinformacije (zlonamjerne informacije)⁵ – „informacije koje se temelje na stvarnosti, ali koriste se za nanošenje štete nekoj osobi, organizaciji ili zemlji

Izmišljen sadržaj⁶ - novi sadržaj koji je potpuno lažan, dizajniran da zavarava i prouzroči štetu; kada je izvorna informacija ili slika izmijenjena da zavarava (npr. fotomontaža, deepfakes)

¹ Europska komisija (2018.) KOMUNIKACIJA KOMISIJE EUROPSKOM PARLAMENTU, VIJEĆU, EUROPSKOM GOSPODARSKOM I SOCIJALNOM ODBORU I ODBORU REGIJU, Suzbijanje dezinformacija na internetu: europski pristup.

- ² Zenzerović Grbeša, M., Nenadić, I. (2022.) Studija: Jačanje otpornosti društva na dezinformacije, Analiza stanja i smjernice za djelovanje, drugo izdanje, Zagreb: Agencija za elektroničke medije;
- Tandoc, Jr., E. C., Lim, Z. W. Ling, R. (2017.) „Defining ‘Fake News’: A Typology of Scholarly Definitions“, Digital Journalism, 5(7), 1–17.
- ³ Zenzerović Grbeša, M., Nenadić, I. (2022.) Studija: Jačanje otpornosti društva na dezinformacije, Analiza stanja i smjernice za djelovanje, drugo izdanje, Zagreb: Agencija za elektroničke medije;
- Wardle, C. i Derakhshan, H. (2017.) Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking. Report No. DGI(2017)09. Strasbourg: Council of Europe
- ⁴ Bernardo, V. (2023.) Deepfake detection, European data protection supervisor.
- ⁵ Wardle, C.; Derakhshan, H. (2017.) Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking. Report No. DGI(2017)09. Strasbourg: Council of Europe; prema: Nenadić, I. Vučković, M. (2021.) Dezinformacije, Edukativna brošura i vježbe za razumijevanje problema dezinformacija, Zagreb: Agencija za elektroničke medije i UNICEF
- ⁶ Nenadić, I. Vučković, M. (2021.) Dezinformacije, Edukativna brošura i vježbe za razumijevanje problema dezinformacija, Zagreb: Agencija za elektroničke medije i UNICEF

Povjerenje u medije i institucije nasuprot društvenih mreža

U okruženju informacijskog poremećaja koji karakterizira nepovjerenje u tradicionalne medije i institucije općenito, zadaća suzbijanja dezinformacija i osiguravanje kvalitetnog okruženja za plasiranje i provjeru informacija postaje ključna odgovornost svih dionika u procesu informiranja i razmjene informacija.

Naša zapažanja i uvide stručnjaka i članova potvrđuju i relevantni statistički podaci koji su navedeni i u Studiji Jačanje otpornosti društva na dezinformacije: Analiza stanja i smjernice za djelovanje (dr.sc. Marijana Grbeša, dr.sc. Iva Nenadić), a za ovu priliku ističemo sljedeće ključne informacije: povjerenje u medije u Hrvatskoj među najnižima je u Europskoj uniji, s tek 28% u 2021. godini. Povjerenje u tradicionalne medije je ispod prosjeka EU, dok je povjerenje u društvene mreže iznad prosjeka EU. Opće nepovjerenje u institucije u Hrvatskoj dodatno komplicira situaciju, što potvrđuje i istraživanje Eurobarometra iz zima 2021./2022., prema kojem 80% ispitanika iz Hrvatske smatra da često dolaze u doticaj s vijestima koje iskrivljuju ili lažno prikazuju stvarnost, dok 90% građana smatra da takve informacije predstavljaju prijetnju demokraciji.

Osim navedenih podataka, posebice se ističu sljedeći problemi: pojava dezinformacijskih kampanja u globalnom online prostoru, brzina protoka informacija bez adekvatne provjere, imperativ brzine objave na štetu točnosti, odvajanje vijesti od medija i novinarskih procesa, ekonomska nestabilnost medija, privatna kontrola javne sfere od strane tehnoloških kompanija te sve veći utjecaj društvenih medija kao izvora vijesti.

U kontekstu navedenog, istraživanje Reutersa iz 2022. godine pokazuje da je upotreba Facebooka u padu, dok Instagram, TikTok i Snapchat bilježe snažan rast, posebice među social nativesima. Iako Facebook i dalje dominira kao platforma za vijesti, Twitter se sve više koristi kao primarno odredište za vijesti, dok se YouTube, Instagram, Snapchat i TikTok prvenstveno koriste za zabavu, ali i kao izvor vijesti i drugačijih perspektiva. Također, algoritmi društvenih mreža imaju ključnu ulogu u plasmanu vijesti i oblikovanju javnog mnijenja, što dodatno komplicira situaciju.

Reutersovo istraživanje iz 2021. godine pokazuje da korisnici društvenih mreža na Twitteru i Facebooku najviše pažnje pridaju mainstream vijestima, dok su na YouTubeu, Instagramu, TikToku i Snapchatu uvjerljivo najviše pažnje posvećeni osobnostima, zvijezdama i influencerima. Ljudi koji manje vjeruju tradicionalnim medijima češće traže alternativne izvore, pogotovo na YouTubeu. U svjetlu ovih podataka, zaključujemo da je nužno poduzeti aktivnosti koje će izravno doprinijeti borbi protiv dezinformacija i jačanju medija i novinarske struke, kao i građana i relevantnih dionika u području medijske pismenosti.

U kontekstu aktualne geopolitičke situacije i izazovnih ekonomskih kretanja, te predstojećih ključnih izbornih procesa u Hrvatskoj u 2024. i 2025. godini, nužno je osmisliti i usmjeriti aktivnosti vezane uz provjeru činjenica općenito, ali i u izbornim procesima.

Svaka smjernica za prikup informacija s online platformi primjenjiva je na medijske portale ili službene stranice medija, jednako kao i društvene mreže te ostale online platforme koje nisu definirane ovim dokumentom, a obuhvaća:

- identifikaciju pouzdanih izvora
- evaluaciju sadržaja
- istraživanje i temeljitost

Identifikacija pouzdanih izvora

Identifikacija pouzdanih izvora ključan je korak prilikom prikupljanja sadržaja, podataka i informacija s online platformi, preglednika i društvenih mreža. Ovaj proces temelji se na temeljitoj analizi autora, organizacije ili institucije koja stoji iza članka. Nepostojanje potpisa autora često signalizira nepouzdanost izvora, što može implicirati da sadržaj nije vjerodostojan ili istinit.

Prvi korak u evaluaciji izvora je pregled stranice na kojoj je informacija objavljena. Potrebno je provjeriti jesu li jasno istaknuti osnovni podaci o organizaciji, instituciji ili autoru, te postoji li Impressum ako je riječ o medijskoj organizaciji. Na društvenim mrežama, posebnu pažnju treba obratiti na profil koji objavljuje informaciju.

Važno je naglasiti da nisu sve vijesti koje prijatelji na Facebooku podijele istinite. Često se može dogoditi da prijatelji ili članovi obitelji podijele lažnu vijest ili netočne informacije bez namjere širenja neistina, već zbog nepažnje ili neznanja. Također, mnogi lažni profili na društvenim mrežama kreirani su s ciljem obmane ili manipulacije javnosti. Ako ne poznajete osobu, nemate zajedničkih prijatelja, a profil ne sadrži nikakve slike ili dodatne informacije, postoji mogućnost da je riječ o lažnom profilu. Stoga je potrebno pažljivo pristupiti i analizirati podatke koje pronađete na njihovoj stranici.

Nadalje, potrebno je provjeriti postoje li drugi članci s istom tematikom na drugim domenama te sadrži li tekst gramatički i pravopisno točno napisane riječi i rečenice. Provjera datuma objave također je važna jer može doći do ponovnog dijeljenja starih informacija kao novih, posebice na platformama poput TikToka. TikTok koristi specijalni algoritam koji korisnicima na naslovnoj stranici aplikacije prikazuje videozapise koji bi im se mogli svidjeti, odnosno preporučeni sadržaj prema njihovim preferencijama. Ponekad se stariji videozapisi pojavljuju na početnoj stranici aplikacije, stvarajući lažnu ili manipulirajuću sliku da je riječ o novom sadržaju s ekskluzivnom vijesti. Provjera datuma stoga je ključna kako bi se osiguralo da je informacija aktualna.

Evaluacija sadržaja

Evaluacija sadržaja sastoji se od nekoliko segmenata, uključujući naslov, fotografije, video sadržaj i izjave. Upadljiv naslov privlači pažnju, no često je senzacionalistički kako bi naveo korisnika na posjet stranici. Naslov i podnaslov članka često su jedini dijelovi koje korisnici pročitaju prije nego podijele sadržaj, što ubrzava širenje lažnih informacija i dezinformacija. Nakon čitanja članka i provjere izvora, potrebno je potražiti druge članke na istu temu kako bi se barem djelomično provjerile pročitane informacije. Ako postoji više članaka različitih autora ili na različitim domenama koji prenose istu vijest, možete biti sigurniji u istinitost pročitano. Odstupanja u informacijama koje se prenose u različitim člancima mogu biti koristan alat za identifikaciju mogućih dezinformacija. Također, potrebno je provjeriti izjave pojedinaca ako ih članak sadrži. Često se, kako bi se pridala važnost članku, osobi koja daje izjavu pridaje titula stručnjaka. Međutim, potrebno je navedeno provjeriti daljnjim istraživanjem i pretraživanjem internetskih tražilica. Nadalje, ako članak sadrži fotografiju ili video sadržaj, ispod istog treba biti naveden izvor. Evaluacija pročitano sadržaja uključuje i distinkciju između činjenica i mišljenja. Sadržaj na online platformama i tražilicama, osim činjenica i podataka, može sadržavati i subjektivno mišljenje autora. Komentar autora koji uključuje njegov stav ili razmišljanja o određenoj temi ili problemu trebao bi biti jasno istaknut. Međutim, često se autorovo subjektivno mišljenje ukomponira u članak, što može dovesti do zbunjivanja čitatelja i nemogućnosti razlikovanja činjenica od mišljenja. Kada se sadržaj usredotočuje na osjetljive teme kao što su ljudska prava, vjeroispovijest, seksualnost i politika, potrebno je pretražiti i pročitati informacije, sadržaj i članke iz cijelog spektra kako bi se stekla sveobuhvatna perspektiva o navedenoj temi i kako bi se izbjegao razvoj određene pristranosti.

Istraživanje i temeljitost

Umjerena doza skepticizma prema online informacijama je korisna, no oprez treba usmjeriti na pregled i analizu sadržaja temeljenih na konkretnim podacima i činjenicama, a ne na mišljenja i stavove koji nam se ne sviđaju ili s kojima se ne slažemo. Praćenje različitih medijskih kuća, autora ili kreatora sadržaja omogućuje širi pregled informacija i perspektiva, pružajući bolji uvid u isti događaj. Nikada ne treba prihvatiti pročitane informacije kao istinite i točne bez detaljne provjere i analize. Prilikom pretraživanja i prikupljanja vijesti i podataka s online platformi, potrebno je analizirati i sam kontekst u kojemu je vijest objavljena.

Ponekad su informacije, podaci ili izjave izvučene iz konteksta kako bi se obmanula javnost ili pojedinac koji čita tu vijest, stoga je potrebno analizirati kontekst kako bi se osigurala točnost informacije. Ponekad je teško samostalno prepoznati je li članak manipulirajući, obmanjujući, dezinformacija, misinformacija, lažna vijest, senzacionalistički, clickbait ili se temelji na istinitim informacijama s ciljem informiranja i obrazovanja javnosti. U takvim situacijama, poželjno je provjeriti nalazi li se vijest ili informacija na pouzdanim internetskim stranicama koje se bave provjerom informacija, poput FactCheck.org, PolitiFact i Reuters Fact Check. Ako nismo sigurni u točnost informacije ili nam djeluje sumnjivo, moguće je potražiti i mišljenja kvalificiranih stručnjaka u specifičnoj domeni na koju se vijest odnosi.

Mišljenje stručnjaka može pomoći u identifikaciji točnosti i smanjiti mogućnost širenja kontroverznih i netočnih informacija. Osim organizacija koje se bave provjerom činjenica, važni su i alati za provjeru točnosti informacija. Digitalni alati su kreirani s ciljem brzog, jednostavnog i preciznog pretraživanja dostupnih online informacija te provjere informacija, statistika i izvještaja. Uz pomoć navedenih alata, istraživači i znanstvenici mogu učinkovito detektirati i prepoznati pouzdane informacije te potvrditi

njihovu točnost. Neki od dostupnih alata su Google Scholar za akademska istraživanja te Wayback Machine za arhiviranje mrežne stranice.

Zaključak

Prilikom pretraživanja i čitanja informacija i vijesti dostupnih na online platformama često se mogu identificirati obmanjujući sadržaji, dezinformacije, misinformacije i lažne vijesti. Stoga je potrebno provjeravati sadržaj na online platformama. Krihičko razmišljanje, analiziranje dostupnih podataka te pregled dodatnih informacija ili vijesti na Google tražilici i drugim domenama, kao i potraživanje mišljenja stručnjaka, omogućavaju lakšu identifikaciju lažnog sadržaja i smanjuju širenje neprovjerenih informacija koje mogu naštetiti javnosti. Nadalje, edukacija o medijskoj pismenosti je vrlo važna. Potrebno je educirati i informirati javnost o medijskoj pismenosti kako bi se razvila svijest o značaju provjere informacija i prepoznavanja manipulacija.

Analiza informacija posebice na online platformama jedan je od ključnih procesa provjere informacija te smanjenja širenja dezinformacija i lažnih vijesti s drugima. Digitalno doba donijelo je mnoge prednosti, a samo jednu od njih predstavlja brza dostupnost podataka gdje nam je sve dostupno sa samo nekoliko jednostavnih pritisaka mišem, međutim navedeno je omogućilo i rapidno širenje lažnih vijesti i dezinformacija. Borba protiv dezinformacija dugotrajan je i kompleksan proces koji uključuje nekoliko koraka i aspekta, a svaki pojedinac i medijski radnik dio je ovoga procesa. Novinari i istraživači u svome radu moraju se voditi najvišim etičkim standardima kako bi osigurali javnosti istinite i provjere informacije, dok bi se javnost trebalo educirati o važnosti medijske pismenosti te provjere informacija.

Smjernice za prikup informacija s online platformi kreirane su u svrhu unaprjeđenja procesa identifikacije i analize te provjere informacija i podataka koje se produciraju, a potom i plasiraju na

online platformama kao što su društvene mreže te stranice medijskih organizacija jednako kao i ostalih pretraživanja i internetskih stranica. Smjernice su namijenjene jednostavnoj, brzom i lakom provjeri koja osigurava istinitost pročitane informacije, a namijenjene su svakome, odnosno običnom građaninu, jednako kao i medijskim djelatnicima.

Zaključno, svaki pojedinac ima odgovornost spram pretraživanju, identifikaciji, a potom i dijeljenju lažnih vijesti. Pojedinac bi kao dio građanstva i šire javnosti trebao provjeravati dostupne informacije koliko je navedeno u njegovoj mogućnosti te ne dijeliti apsolutno svaki sadržaj ili vijest koju zamijetite bez dodatnog dubinskog čitanja i analize. Nadalje, novinari, istraživači i drugi medijski djelatnici u svome radu bi se trebali voditi najvišim etičkim standardima koji omogućuju točnost, preciznost, nepristranost i transparentnost prilikom navođenja izvora informacija te vijesti.

Uspješna borba protiv dezinformacija zahtijeva suradnju svih dionika u procesu informiranja, uključujući medijske profesionalce, akademsku zajednicu, javne institucije i građane. Primjena smjernica za prepoznavanje i suzbijanje dezinformacija ključna je za stvaranje pouzdanog informacijskog okruženja. Kroz edukaciju, razvoj alata za provjeru činjenica i jačanje medijske pismenosti, možemo unaprijediti otpornost društva na dezinformacije i osigurati kvalitetno novinarstvo koje je temelj informiranog građanstva i zdravih demokratskih procesa.

Lipanj, 2024.

Smjernice je izradila specijalizirana jedinica za provjeru informacija u sklopu projekta „Unaprjeđenje kulture provjere činjenica“ financiranog od strane Europske Unije.